

Oponentský posudek k dizertační práci Mgr. Jana Orta

Romové jako aktéři „cikánské otázky“. Náležení, mobilita a přesídlovací politika v Československu 60. let

Seminář romistiky, Katedra středoevropských studií FF UK

Vedoucí práce: Mgr. Helena Sadílková, Ph.D.

Cílem předložené disertační práce Jana Orta je porozumět velké otázce „přesídlovací politiky“ z období 60. let v Československu, která byla realizována jako součást řešení „cikánské otázky“. Produktivnost mikro-historického zaměření Ortova výzkumu se ukazuje už v úvodní kapitole, která představuje kapišovské Romy v různých pozicích v rámci slovenského venkova. V analýze archivních pramenů a rozhovorů realizovaných autorem vychází najevo hned několik modalit „náležení“, jak jim autor říká. Toto náležení kapišovských Romů je nejen odstupňované v synchronní perspektivě, ale také podléhá tlakům na udržitelnost v diachronní perspektivě. Některé modalit náležení proto vytváří trvalejší vztahy než jiné. Konkrétněji pak některé kapišovské romské rodiny, které se vrátily nespokojené s realizací dislokace do Čech, byly zpátky místními vítány s otevřenou náručí. Týkalo se to zejména takových rodin, jejichž členové byli už jaksi zažiti jako migrující za prací, a proto jejich návrat spadl do zaběhnutého schématu opakované pracovní migrace. Tento příklad, stejně jako další příklady zmiňované v textu, načrtávají autorův záměr přeformátovat diskusi o politikách zaměřených vůči Romům z perspektivy dohlížení na perspektivu vyjednávání – místo zkoumání naplňování záměrů státu se J. Ort dívá po tom, jak se v realizaci těchto záměrů odráží vazby a pravidelnosti, které kolikrát nebrala centrální moc v potaz nebo byly zcela mimo její rozlišovací schopnost. Je třeba souhlasit s autorem, že tento přístup představuje výraznou změnu ve srovnání s existující literaturou (např. Jurová 1993, Pavelčíková 1999), která se soustředí téměř výhradně na perspektivu státu, případně aktérů místních samospráv. Výjimku představuje práce C. Donert, která, jak jí autor přiznává, přispívá k historické deviktimizaci Romů a rozvinutí genderově vnímavé perspektivy (Donert 2017).

Autor pojmenovává historický kontext, ve kterém chce na rozdíl od výše zmíněných výzkumů, zviditelnit perspektivu a aktérství Romů, jako „konstantní ambivalenci“ (s. 42). Tu lze charakterizovat jako situaci, ve které jsou segregace a vyloučení Romů často zároveň i dokladem o jejich přináležení. V romistické antropologii není tento přístup úplně nový a můžeme říct, že jedním z prvních autorů, kteří se na tuto ambivalenci soustředili, byl Patrick Williams ve výzkumech o pařížských Kalderaších, ale stopy podobného přístupu nacházíme v analýze marginalizace jako povzbuzení pro kulturní sebe vymezení olašských Romů v Maďarsku v pracích Michaela Stewarta. Přístup Jana Orta se ovšem od obou zmíněných autorů liší v něčem podstatném: na rozdíl od nich mu nejde o zviditelnění Romů jako vynalézavých strůjců vlastní identity a kultury. Přístup Jana Orta je mnohem více zaměřen na historické procesy a na sociálně situované aktérství.

V teoretické části v první kapitole, která má těžiště v diskusi konceptů rezistence, autor předestírá, jak mu tato diskuze umožňuje porozumět specifikům vlastního empirického materiálu (viz výše). Scottovo pojetí rezistence, jak říká autor, neumožňuje vnitřní diferenciaci marginalizovaných právě na základě způsobů rezistence. Pojmy jako skryté nebo veřejné scénáře nejsou uplatnitelné na zkoumanou situaci právě proto, že praktiky a aktérství sledovaných jedinců mají „situačně-relační charakter“ (s. 60). Jestli autorovi dobře rozumím, je to pojem scénáře, který mu přijde kritický, protože předpokládá jistou opakovatelnost, univerzálnější uplatnění, což je ovšem v rozporu s „lokálností“ praktik v případě jím zkoumaných zkušeností. Součástí teoretické rozvahy je i otázka měřítek. Tu autor vidí ve světle mikrohistorických přístupů, které umožňují, podobně jako etnografické zaměření, zkoumání konkrétního v rámci obecného, a to na úrovni historických aktérů.

V druhé kapitole autor demonstruje svou nepochybnou analytickou zručnost se schopností a citem pro adekvátní pramenný materiál. Analýzy situace v Berkově je případová studie ve stylu nejlepší mikrohistorie. Vypořádávání se s politikami přesídlení samo o sobě nutí k ujasnění toho, koho se má týkat, a tak se generují různé podoby cikánství. Autor představuje různé odpovědi jako typy „diskurzů“. Ve velké vesnické historické ironii se tak předmětem vysídlení stane jediná rodina, která na sebe vezmou historickou tíhu cikánství, které je „průsečíkem“ zájmů neromských i romských obyvatel. „Lokální specifičnost“, slovy autora, si podmanila centrální politiku.

Třetí kapitola je z mého pohledu nejzdařilejší a představuje samotný *tour de force* celé disertace. Osada, tento věčně unikající pojem a představa, zde získává analytickou a epistemickou centrálnost. Jan Ort demonstruje, jak komplexní je spoluutváření této představy-cum-místa. V rámci politik přesídlování umožňuje, že se v souladu ocitnou zcela nepředpokládané záměry antagonistických skupin. V literatuře často zmiňovaná specifičnost komunistické politiky „romské otázky“, totiž odhodlaní odstranit předsudky vůči Romům, se mohla naplňovat odhodláním místních úřadů naplnit politiku vystěhování Romů – bez Romů nebudou ani předsudky vůči nim. I když se podle autora o strategiích Romů můžeme udělat pouze dílčí obrázek – protože ti, co byli neúspěšnými žadateli o zařazení do přesídlovacího programu po sobě v archívech stopu nezanechali – je to obrázek často o těch, které si tato politika vytypovala jako nejvhodnější pro zařazení. Pluralita historických možností střetů různých místních historií a způsobů romské sociability je ukázána v překvapivé šíři. V takové šíři, že zcela zpochybňuje pojem „centrální řízené politiky“.

Poslední rozsáhlá kapitola postupuje ve směru „politiky přesídlení“ do Česka a zaměřuje se na praxi přesídlení a rozmísťování. Teritorializace a rozptyl zde získávají na deklaratorní úrovni už větší skupinovou přiřaditelnost. Hlavní tezí kapitoly nicméně je, že pokud usilovala centrální politika přesídlením o zamezení pracovní oboustranné migraci, pak tento cíl se nezdařil. Hlavní příčinou bylo, jak ovšem uváděli už dříve i jiní autoři, i když nikoli s takovým vhladem a do

takového detailu jako Jan Ort, nepochopení širších socioekonomických souvislostí migrace, ke kterým patří její transnacionální charakter. Ten způsoboval, že se migrace Romů do Česka nedala zcela ovládnout ani jedním z obou principů (teritorializace nebo rozptyl). V nových lokalitách se Romům nabízela příležitost i nové možnosti sebe vymezení a tím vymanění se z homogenizovaného obrazu cikánství, které opět mohlo strategicky využívat cíle politiky a místní podmínky pro její naplnění.

Závěr

Předložená disertační práce Jana Orta představuje ojedinělý počín na průsečíku dvou disciplín, historie a antropologie. Z antropologického hlediska se opírá o aktuální diskuse o aktérství, agency a rezistenci a zapojuje tyto debaty tam, kde se tomu dosud tolik nedělo. Z hlediska historických poznatků a úvah je přínos práce ještě zřetelnější. Nikoli tím, že by se věnovala výzkumu politik přesídlování, ale tím, v jakém světle tuto „velkou otázku“ dějin ukazuje. Za tímto účelem musel Jan Ort postupovat metodologicky inovativně a experimentálně, teoreticky informovaně a produktivně. Předložená disertační práce proto splňuje i ta nejprísnější kritéria na vědeckou práci a navrhuji ji k **obhajobě**.

Vpracoval:

Yasar Abu Ghosh

Mgr. Yasar Abu Ghosh, Ph.D.
Katedra sociální a kulturní antropologie
Fakulta humanitních studií UK
Pátkova 2137/5
182 00 Praha 8